

Mgr Marta Blok
Uniwersytet Wrocławski

Notarialny akt poświadczenia dziedziczenia a sądowe stwierdzenie praw do spadku

Wstęp

Od pewnego czasu powiększony został zakres kompetencji notariuszy poprzez przyznanie im uprawnień do wydawania aktów poświadczenia dziedziczenia¹, prawa do wykonywania czynności związanych z otwarciem i ogłoszeniem testamentu oraz prawa do sporządzania zaświadczeń o powołaniu wykonawcy testamentu.

Akt poświadczenia dziedziczenia jest nową instytucją, która stanowi ma alternatywny, w stosunku do sądowego, sposób potwierdzenia uprawnień spadkowych. Głównym motywem wprowadzenia do polskiego systemu prawnego notarialnego poświadczenia dziedziczenia było uproszczenie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, ułatwienie obywatelom uzyskiwania tytułów dziedziczenia, a także zmniejszenie obciążenia sądów przez stworzenie możliwości załatwiania spraw prostych i niespornych na drodze pozasądowej². Dotychczas ustalenie osób uprawnionych do spadku następowało bowiem tylko przed sądem w trybie postępowania nieprocesowego o stwierdzenie nabycia spadku³. Założeniem ustawodaw-

¹ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2007 r. Nr 181, poz. 1287).

² Uzasadnienie projektu ustawy, Sejm V kadencji, druk nr 1651 – www.sejm.gov.pl

³ E. Chorzepa, *Spadki dla każdego*, Warszawa 1984, s. 50 i nast.

cy było zrównanie skutków sądowego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku z notarialnym aktem poświadczenia dziedziczenia. Notarialne poświadczenie dziedziczenia uprawnia, podobnie jak prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, do wejścia w posiadanie i rozporządzanie wszelkimi przedmiotami należącymi do masy spadkowej⁴. Jednakże przeszkody natury technicznej w postaci nałożenia obowiązku prowadzenia stosownego rejestru jedynie przez notariuszy, z wyłączeniem sądu, może być przyczyną faktycznej nierówności pomiędzy tymi dokumentami. Ponadto regulacja zawarta w art. 1025 § 3 k.c., na mocy której „przeciwko domniemaniu wynikającemu ze stwierdzenia nabycia spadku nie można powoływać się na domniemanie wynikające z zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia” również powoduje, iż w rzeczywistości spadkobiercy potwierdzający swoje prawa spadkowe aktem poświadczenia dziedziczenia są w gorszej sytuacji niż ci, którzy dokonali tego przed sądem.

Zakres kognicji sądu

Na mocy art. 627 k.p.c. „postępowanie spadkowe należy do zakresu działalności sądu, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.” Zasadą zatem jest, że nieprocesowe postępowanie spadkowe należy do zakresu działalności sądów⁵. Pod pojęciem właściwości sądowej mieszczą się kompetencje oraz zakres terytorialny sądu do rozstrzygania konkretnej sprawy.

Właściwym miejscowo dla przeprowadzenia postępowania o zmianę lub uchylenie prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku jest na podstawie art. 628 k.p.c. sąd spadku. Jest to zawsze sąd rejonowy. Reguła ta wynika z art. 507 k.p.c. Właściwość miejscowa sądu spadku określona jest trójstopniowo⁶. Sądem spadku jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli jego miejsca zamieszkania w Polsce nie da się ustalić, sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część. W braku tych podstaw sądem spadku jest sąd rejonowy

⁴ P. Podleś, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Edukacja Prawnicza 2008, nr 6.

⁵ J. St. Piątkowski, *Prawo spadkowe – zarys wykładu*, Warszawa 1973, s. 170.

⁶ A. Napiórkowski, *Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku*, Nowe Prawo 1969, nr 5, s. 737.

dla m.st. Warszawy. Właściwość miejscowa tego sądu ma charakter wyłączny.

Wyjątkiem są wypadki opisane w przepisach szczególnych⁷. Termin „postępowanie spadkowe” użyty w art. 627 k.p.c. obejmuje sprawy rozpoznawane przez sąd w trybie postępowania nieprocesowego⁸. Chodzi tutaj zatem o sprawy, które zostały wymienione rodzajowo w art. 633-691 k.p.c. w zw. z art. 1108 k.p.c. i 1109 k.p.c. oraz art. 1139-1142 k.p.c. Pozostałe sprawy spadkowe należą – zgodnie z zasadą ujętą w art. 13 § 1 – do procesu.

Od dawna część opisanych czynności może być wykonywana przez np. notariusza, konsula lub kapitana statku. W tym zakresie przepisem szczególnym, o którym mowa w art. 627 k.p.c., jest między innymi art. 640 § 1 k.p.c. upoważniający notariusza do przyjęcia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (por. też art. 79 pkt 9 pr. o not.⁹). Do grona tych przepisów zaliczamy także art. 71 ustawy z 18 września 2001 r. – Kodeks morski¹⁰ nakazujący kapitanowi sporządzenie aktu zabezpieczenia mienia pozostałego po zmarłym na statku w czasie podróży, a następnie przekazanie go – wraz z mieniem i testamentem osoby zmarłej – sądowi rejonowemu właściwemu dla pierwszego portu polskiego, do którego statek zawinął, a za granicą – polskiemu urzędowi konsularnemu. Kolejnym szczególnym przepisem jest art. 15 ustawy z 13 lutego 1984 r. o funkcjach konsułów Rzeczypospolitej Polskiej¹¹ w zw. z art. 5 lit. f konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych sporządzonej w Wiedniu 24 kwietnia 1963 r., ratyfikowanej przez Polskę 23 kwietnia 1982 r.¹², nakładający na konsula obowiązek wykonywania niektórych czynności dotyczących realizacji w państwie przyjmującym spadków po obywatelach polskich lub przysługujących obywatelom polskim. Uprawnienia konsułów w sprawach spadkowych normują także liczne umowy dwustronne (konwencje konsularne). Wskazać należy, że konsul – zgodnie

⁷ A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2006, s. 321.

⁸ M. Paźdzan, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 2000, s. 930 i nast.

⁹ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158).

¹⁰ Dz.U. Nr 138, poz. 1545 ze zm.

¹¹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 215, poz. 1823 ze zm.

¹² Dz.U. Nr 13, poz. 98.

z art. 19 ustawy z 13 lutego 1984 r., o funkcjach konsulów Rzeczypospolitej Polskiej – ma możliwość wykonywania czynności notarialnych, to jednak w sposób wyraźny wyłączono spośród nich sporządzanie aktu poświadczenia dziedziczenia. Tak więc możliwość formalnego potwierdzenia praw do spadku została zastrzeżona jedynie dla notariuszy.

Akt poświadczenia dziedziczenia przez notariusza

Uchwalona w 2007 r. nowelizacja ustawy o notariacie¹³ rozszerzyła kompetencje notariuszy w zakresie postępowania spadkowego o uprawnienia do wydawania aktów poświadczenia dziedziczenia¹⁴, prawa do wykonywania czynności związanych z otwarciem i ogłoszeniem testamentu oraz prawa do sporządzania zaświadczeń o powołaniu wykonawcy testamentu¹⁵. Przede wszystkim zostało im przyznane prawo do wydawania aktów poświadczenia dziedziczenia¹⁶. Dotychczas u notariusza można było bezkonfliktowo przeprowadzić tylko dział spadku, natomiast samo stwierdzenie praw do niego, tj. ustalenie kręgu spadkobierców i ewentualnych zapisobierców, udziałów w spadku każdego ze spadkobierców, było wyłączną domeną sądu cywilnego.

Wybór sposobu załatwienia sprawy spadkowej, tj. wystąpienie do sądu o stwierdzenie nabycia spadku bądź zwrócenie się do notariusza o wydanie

¹³ Ustawa z 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie (Dz.U. Nr 181, poz. 1287).

¹⁴ Pomimo tej nazwy akt poświadczenia dziedziczenia nie jest aktem notarialnym w rozumieniu prawa o notariacie. Zgodnie z wolą ustawodawcy wyrażoną w art. 95n § 1 pr. o not., akt ten stanowi osobną czynność notarialną, do której odpowiednio tylko stosuje się przepisy dotyczące aktów notarialnych.

¹⁵ W odniesieniu do referendarzy sądowych nowelizacja wprowadza ogólną klauzulę kompetencyjną, zgodnie z którą referendarz sądowy może wykonywać czynności sądowe w postępowaniu spadkowym, z wyłączeniem jednak prowadzenia rozprawy, zabezpieczenia spadku oraz przesłuchania świadków testamentu ustnego (nowy art. 509¹⁰ § 3 k.p.c.). Oznacza to, że referendarz sądowy został upoważniony do takich czynności, jak: otwarcie i ogłoszenie testamentu, wydanie zaświadczenia wykonawcy testamentu, zwolnienie wykonawcy testamentu z obowiązków, ustanowienie kuratora spadku.

¹⁶ Warto zauważyć, że rozwiązanie takie było już wcześniej stosowane w innych systemach prawnych. Wspomina o tym chociażby T. Felski (T. F e l s k i, *Charakter i skutki prawne orzeczenia o stwierdzeniu nabycia spadku*, Nowe Prawo 1984, nr 7-8, s. 41 oraz powołana tam literatura).

aktu poświadczenia dziedziczenia, częściowo zależy od woli spadkobierców. Prawodawca ograniczył bowiem możliwość sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia tylko do testamentów zwykłych (własnoręcznych lub spisanych w formie aktu notarialnego). Nabywanie spadku na podstawie testamentów szczególnych nadal będzie możliwe jedynie przed sądem. Ponadto notarialne poświadczenie dziedziczenia dotyczy wyłącznie tych spadków, które zostały otwarte od 1 lipca 1984 r.¹⁷ Notariusz ma obowiązek odmówić sporządzenia aktu poświadczającego prawa spadkowe, gdy wskutek braku małżonka spadkodawcy i krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy spadek przypada, jako spadkobiercy ustawowemu, gminie albo Skarbowi Państwa, a ponadto, jeżeli okaże się, że spadkodawca w chwili śmierci był cudzoziemcem lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, nie zamieszkiwał w Rzeczypospolitej Polskiej albo w skład spadku wchodzi prawa rzeczowe lub posiadanie nieruchomości położonej za granicą. Kolejnym ograniczeniem wyboru możliwości nabycia spadku przed notariuszem jest warunek istnienia zgody pomiędzy spadkobiercami w kwestii nabycia spadku. Wszelkie spory na tym tle automatycznie zamykają drogę notarialną i ustawowo odsyłają na drogę postępowania sądowego. Jeżeli jednak w danej sprawie nie wy-

¹⁷ Powyższa data wynika z chęci pozostawienia w wyłącznej gestii sądu ustalanie kręgu spadkobierców i ich udziałów w spadku, w przypadkach stwierdzania nabywania spadków, w których skład wchodziły gospodarstwa rolne podlegające, według przepisów obowiązujących w chwili otwarcia spadku, szczególnym regułom dziedziczenia. Szczególny reżim dziedziczenia ustawowego gospodarstw rolnych obowiązywał w Polsce w okresie od 5 lipca 1963 r. (wejście w życie ustawy z 29 czerwca 1996 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, Dz.U. Nr 28, poz. 168) do 13 lutego 2001 r. (dzień przed wejściem w życie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 30 stycznia 2001 r., P 4/99, Dz.U. Nr 11, poz. 91). Natomiast szczególnie reżim dziedziczenia testamentowego gospodarstw rolnych obowiązywał do 30 września 1990 r. (dzień przed wejściem w życie ustawy z 28 lipca 1990 r. zmieniającej kodeks cywilny, Dz.U. Nr 55, poz. 321). W wypadkach, w których dziedziczenie gospodarstwa rolnego podlegało szczególnemu porządkowi, oprócz ustalenia spadkobierców na zasadach ogólnych i ich udziałów spadkowych trzeba ustalić, którzy spadkobiercy odziedziczyli gospodarstwo rolne i jakie są ich udziały w tym gospodarstwie. To zaś często wymaga z jednej strony wykładni niedookreślonych zwrotów ustawowych (np. „praca w gospodarstwie rolnym bezpośrednio przy produkcji rolnej”), a z drugiej strony – skomplikowanego postępowania dowodowego. Dlatego też ustawodawca zdecydował, że powinno to pozostać wyłączną domeną sądu.

stępują przesłanki negatywne do sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia przez notariusza, wówczas wybór tej opcji należy tylko i wyłącznie do zainteresowanych. Notarialne poświadczenie dziedziczenia zostało ukształtowane jako alternatywny sposób potwierdzenia uprawnień do spadku obok trybu sądowego¹⁸.

Gdy spadkobiercy zgodnie dojdą do przekonania, iż chcą potwierdzić nabycie spadku przed notariuszem, wówczas będą musieli się umówić na termin sporządzenia aktu poświadczającego dziedziczenie. Nie obowiązują tutaj żadne ograniczenia co do miejsca działalności notariusza¹⁹, tak jak ma to miejsce w przypadku sądu spadku, (czyli sądu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy). Oznacza to, iż sami spadkobiercy mają prawo wybrać kancelarię notarialną, w której zostaną potwierdzone ich prawa spadkowe.

Postępowanie w sprawie wydania aktu potwierdzającego dziedziczenie obejmuje trzy etapy. Pierwszy etap polega na sporządzeniu protokołu dziedziczenia przy udziale wszystkich osób, które mogą wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi lub testamentowi²⁰. Stawienie się potencjalnych spadkobierców u notariusza jest tutaj niezbędnym warunkiem do potwierdzenia praw do dziedziczenia, zatem wykluczona została możliwość reprezentowania przez pełnomocnika przy dokonywaniu opisywanych czynności. Obowiązek ten dotyczy tylko żyjących spadkobierców²¹. Jeżeli zatem okaże się, iż któryś ze spadkobierców powołanych do dziedziczenia już nie żyje, wówczas notariusz również może sporządzić akt poświadczenia dziedziczenia²². Protokół musi zawierać w szczególności zgodne żądanie poświadczenia dziedziczenia złożone przez

¹⁸ G. Bieniek, *W sprawie nowych uprawnień notariusza*, [w:] *III Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, materiały dostępne na stronie www.krn.org.pl, s. 5.

¹⁹ D. Gajos, *Jak poświadczyć nabycie spadku u notariusza*, Rzeczpospolita z 28 lutego 2009 r.

²⁰ Notariusz, podobnie jak sąd, musi sprawdzić, kto jest spadkobiercą i w jakiej wysokości. Stąd też ważne jest pojawienie się wszystkich potencjalnych spadkobierców. Por. A. Napiórkowski, *Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku...*, s. 740 i nast.

²¹ Inaczej: stanowisko Krajowej Rady Notarialnej zajęte w dniu 28 lutego 2009 r. na posiedzeniu z udziałem prezesów izb rad notarialnych, wykluczające tzw. piętrowe poświadczanie dziedziczenia. Por. pismo Krajowej Rady Notarialnej z dnia 28 lutego 2009 r., l.dz. 01/17/09-4.

²² Uchwała SN z dnia 17 listopada 2009 r., III CZP 89/09 (niepubl.).

osoby biorące udział w spisywaniu protokołu, oświadczenia o istnieniu lub nieistnieniu osób, które wyłączałyby znanych spadkobierców od dziedziczenia lub dziedziczyłyby wraz z nimi, oraz oświadczenia o znanych testamentach spadkodawcy lub braku takich testamentów. Ponadto umieszcza się w nim oświadczenia, że w odniesieniu do spadku nie zostało uprzednio wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i nie toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku ani nie został sporządzony akt poświadczenia dziedziczenia, a także oświadczenia, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne²³. Dodatkowo zamieszcza się oświadczenia, czy spadkodawca w chwili śmierci był cudzoziemcem lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, nie zamieszkiwał w Rzeczypospolitej Polskiej albo w skład spadku wchodzi prawa rzeczowe lub posiadanie nieruchomości położonej za granicą. Spadkobiercy składają do protokołu również oświadczenia, czy były składane oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, czy zostało wydane orzeczenie dotyczące niegodności dziedziczenia oraz czy były zawierane umowy z przyszłym spadkodawcą w przedmiocie zrzeczenia się dziedziczenia po nim. Notariusz winien załączyć także wzmiankę o pouczeniu o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych oświadczeń.

Do protokołu musi być dołączony akt zgonu spadkodawcy, akta stanu cywilnego spadkobierców oraz wszelkie inne dokumenty, które mogą mieć wpływ na ustalenie praw do spadku²⁴. Jeżeli zostanie złożony testament, wówczas notariusz zgodnie z art. 95d (ustawy o zmianie ustawy – Prawo o notariacie...) dokonuje jego otwarcia i ogłoszenia, z czego sporządza odrębny protokół. Jeżeli od nabycia spadku nie upłynęło jeszcze sześć miesięcy, wówczas w protokole dziedziczenia zamieszcza się oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku art. 95c § 3 (ustawy o zmianie

²³ Notariusz, w przeciwieństwie do sądu, nie ma ustawowych podstaw do badania, co wchodzi w skład masy spadkowej. Nie sprawdzi zatem, czy w skład spadku wchodzi np. nieruchomość. Nie ma tutaj bowiem zastosowania art. 92 ust. 4 pr. o not., który zobowiązuje notariusza do przesłania sądowi prowadzącemu księgi wieczyste wypisu aktu notarialnego zawierającego w swej treści przeniesienie, zmianę lub zrzeczenie się prawa ujawnionego w księdze wieczystej albo ustanowienie takiego prawa. W przyszłości może mieć to duże znaczenie dla treści ksiąg wieczystych, które mają odzwierciedlać w miarę możliwości najpełniej wszelkie zmiany stanu prawnego nieruchomości.

²⁴ M. P i a s e c k a - S o b k i e w i c z, *Szybciej można poświadczyć spadek u notariusza*, Gazeta Prawna z 31 października 2008 r.

ustawy – Prawo o notariacie...). Czynności tych nie dokonuje się, jeżeli testament był już wcześniej otworzony oraz jeżeli spadkobiercy wcześniej złożyli stosowne oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

Następnie notariusz sporządza akt poświadczenia dziedziczenia, co określone jest drugim etapem postępowania. Akt poświadczenia dziedziczenia powinien zawierać: dzień, miesiąc i rok oraz miejsce sporządzenia aktu. Ponadto imię, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeżeli akt sporządził zastępca notariusza – nadto imię i nazwisko zastępcy. Dokładnie wskazuje się w nim imię i nazwisko spadkodawcy, imiona jego rodziców oraz jego numer PESEL²⁵, a także datę i miejsce zgonu spadkodawcy oraz jego ostatnie miejsce zamieszkania. Dodatkowo wskazanie spadkobierców, którym spadek przypadł – imiona, nazwiska i imiona rodziców oraz datę i miejsce urodzenia osób fizycznych, a w przypadku osób prawnych – nazwę i siedzibę. Zamieszcza się w nim również tytuł powołania do spadku i wysokość udziałów w spadku wraz ze wskazaniem w razie dziedziczenia ustawowego oraz informację, czy spadkobierca był małżonkiem spadkodawcy, czy jego krewnym i w jakim stopniu, a w razie dziedziczenia testamentowego wraz z określeniem formy testamentu. Jeżeli w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne, wówczas w akcie poświadczenia dziedziczenia wskazuje się spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne podlegające dziedziczeniu z ustawy oraz ich udziały w nim. Na zakończenie umieszcza się powołanie protokołu otwarcia i ogłoszenia testamentu, podpisy wszystkich biorących udział w spisывaniu protokołu dziedziczenia, podpis notariusza oraz adnotację o dokonaniu rejestracji.

Ostatni zaś, trzeci etap, to zarejestrowanie przygotowanego przez notariusza i podpisanego przez uczestników aktu poświadczenia dziedziczenia w rejestrze informatycznym²⁶. W rejestrze aktów poświadczenia dziedziczenia zamieszcza się dane o numerze wynikającym z kolejności

²⁵ Wymóg wskazania numeru PESEL w akcie poświadczenia dziedziczenia jest jednocześnie barierą czasową dla sporządzania tych dokumentów. Poświadczenie może nastąpić jedynie w odniesieniu do spadków otwartych od dnia 1 lipca 1984 r., tj. od dnia wejścia w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 1984 r. w sprawie dokumentów stwierdzających tożsamość (Dz.U. z 1984 r. Nr 32, poz. 175). W pozostałych przypadkach stwierdzenie praw spadkowych może zatem nastąpić tylko na drodze sądowej.

²⁶ Por. D. G a j o s, *Jak poświadczyć nabycie spadku u notariusza*, Rzeczpospolita z 28 lutego 2009 r.

wpisu. Ponadto dzień, miesiąc i rok oraz godzinę i minutę dokonania wpisu, jak również dzień, miesiąc i rok oraz miejsce sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia. Rejestruje się również imię, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeżeli akt poświadczenia dziedziczenia sporządził zastępca notariusza – nadto imię i nazwisko zastępcy. Jeżeli zaś chodzi o samą treść aktu poświadczającego dziedziczenie, to umieszcza się dane spadkodawcy, czyli jego imię i nazwisko, imiona jego rodziców oraz numer PESEL, a także datę i miejsce zgonu spadkodawcy oraz jego ostatnie miejsce zamieszkania.

Z chwilą dokonania wpisu w rejestrze notariusz otrzymuje, za pośrednictwem systemu informatycznego, zawiadomienie o zarejestrowaniu oraz możliwości uzyskania potwierdzenia zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia ze wskazaniem numeru wynikającego z kolejności wpisu. W tym samym trybie notariusz uzyskuje zawiadomienie o niezarejestrowaniu aktu poświadczenia dziedziczenia.

Notariusz powinien na akcie poświadczenia dziedziczenia zamieścić adnotację o zarejestrowaniu tego aktu, wskazując numer wynikający z kolejności wpisu, a także dzień, miesiąc i rok oraz godzinę i minutę dokonanego wpisu.

Pozostaje wyrazić ubolewanie nad tym, że jedynie akty poświadczenia dziedziczenia wystawiane przez notariuszy zostały objęte obowiązkiem udostępnia w Internecie, a w szczególności na stronie internetowej Krajowej Rady Notarialnej²⁷. Natomiast sądowe stwierdzenie nabycia spadku nadal odnotowywane jest jedynie w repertoriach sądowych. Przed dokonaniem czynności notariusz będzie musiał zapytać strony, czy postępowanie o nabycie danego spadku toczyło się lub równocześnie toczy się gdzie indziej. Podobny obowiązek ciążyć będzie na sądzie. Osoba odbierająca oświadczenie zobowiązana będzie pouczyć strony czynności notarialnej o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Stworzenie jednolitego systemu do rejestracji zarówno postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku, jak i aktów poświadczenia dziedziczenia sporządzanych przez notariuszy mogłoby wyeliminować sytuacje wielokrotnego poświadczania nabywania spadku po tym samym spadkodawcy. Nie można

²⁷ Taki obowiązek na KRN nałożył art. 95i § 2 pr. o not.

bowiem wykluczyć możliwości sądowego stwierdzenia nabycia spadku i poświadczenia praw do dziedziczenia przez notariusza. Obecnie nie ma żadnych przeciwwskazań, żeby spadkobierca mieszkający we Wrocławiu poświadczył fakt dziedziczenia po zmarłym w Lublinie krewnym, u miejscowego notariusza. Nieświadomy tego wierzyciel spadkodawcy mógłby zaś uzyskać sądowe postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku prawowitych spadkobierców, wydane przez sąd spadku, czyli sąd w Lublinie. Opisana hipotetyczna sytuacja nie ma w sobie cech działania patologicznego, ale w rzeczywistości nie można wykluczyć i takich działań potencjalnych uczestników postępowań spadkowych. Tym bardziej żałować należy, że nie przewidziano wspólnych rejestrów dla opisywanych czynności. Również należy przychylić się do propozycji G. Bieńka o celowości dokonania nowelizacji art. 670 § 2 k.p.c. przez zobligowanie sądu do badania z urzędu, czy do danego spadku nie sporządzono już aktu dziedziczenia²⁸. Takie rozwiązanie pozwoliłoby na wyeliminowanie działań o podłożu patologicznym ewentualnych zainteresowanych w potwierdzeniu nabycia spadku.

Jeśli w stosunku do danego spadku został już uprzednio sporządzony i zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia, notariusz ma obowiązek odmówić rejestracji aktu. Ponadto notariusz ma obowiązek odmówić sporządzenia aktu potwierdzającego dziedziczenie, jeżeli w toku sporządzania protokołu dziedziczenia ujawnią się okoliczności wskazujące, że przy jego sporządzeniu nie były obecne wszystkie osoby, które mogą wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi lub testamentowi albo istnieją lub istniały testamenty, które nie zostały otwarte i ogłoszone. Podstawą odmowy sporządzenia aktu będzie również brak małżonka spadkodawcy i krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy, wskutek czego spadek przypada, jako spadkobiercy ustawowemu, gminie albo Skarbowi Państwa. Ponadto, jeśli spadkodawca w chwili śmierci był cudzoziemcem lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, nie zamieszkiwał w Rzeczypospolitej Polskiej albo w skład spadku wchodzi prawa rzeczowe lub posiadanie nieruchomości położonej za granicą, również wtedy notariusz nie będzie uprawniony do sporządzenia aktu poświadczonego dziedziczenia. W przypadku wystąpienia przesłanek negatyw-

²⁸ G. Bieńka, *W sprawie nowych uprawnień...*, s. 11.

nych lub też jeżeli spadkobiercy zechcą skorzystać z sądowej drogi potwierdzenia swoich praw spadkowych, wówczas muszą sporządzić wnioski o stwierdzenie nabycia spadku i skierować go do właściwego sądu.

Skutki notarialnego poświadczenia dziedziczenia

Z chwilą rejestracji sporządzony przez notariusza akt poświadczenia dziedziczenia ma skutki prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, co oznacza, iż dopiero zarejestrowany akt stwarza domniemanie prawne, że osoba wymieniona w akcie jest spadkobiercą. Akt ten ma zatem skutki prawomocnego postanowienia sądu o stwierdzeniu nabycia spadku²⁹. Oznacza to, że czynność notariusza uzyskuje rangę orzeczenia sądowego, gdzie w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku również mamy do czynienia z domniemaniem prawnym wynikającym wprost z art. 1025 § 2 k.c.³⁰ Jest to domniemanie, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, jest spadkobiercą³¹. Wynika z tego, że osoba, która została wymieniona jako spadkobierca, jest rzeczywistym spadkobiercą³².

²⁹ Więcej na temat domniemań prawnych wynikających z prawomocnego nabycia spadku: J. St. Piątkowski, *Prawo spadkowe – zarys wykładu...*, s. 165 i nast.; E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1997, s. 126; A. Szpunar, *Znaczenie domniemań z art. 47 prawa spadkowego*, Przegląd Notarialny 1950, t. I, z. I-II, s. 82; J. S. Piątkowski, *System prawa cywilnego*, Warszawa-Wrocław 1986, t. IV, s. 312; J. Nowacki, *Domniemania prawne*, Katowice 1976; W. Czachórski, *Domniemania prawne w projekcie kodeksu cywilnego polskiego*, Państwo i Prawo 1968, nr 3; A. Szpunar, *Domniemanie wynikające ze stwierdzenia nabycia spadku*, Państwo i Prawo 1968, nr 3; J. Gwiadomorski, *Dwa domniemania*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa K. Przybyłowskiego*, Kraków-Warszawa 1964, a także: orzeczenie SN z dnia 30 października 1998 r., III CKN 661/98 (niepubl.).

³⁰ Więcej na temat skutków nabycia spadku M. Wojtyczek, *Skutki stwierdzenia nabycia spadku*, Palestra 1976, s. 10.

³¹ A. Szpunar, *Znaczenie domniemań z art. 47 prawa spadkowego*, Przegląd Notarialny 1950, t. I, z. I-II, s. 82; A. Szpunar, *Domniemanie wynikające ze stwierdzenia nabycia spadku...*, s. 419.

³² Warto w tym miejscu przypomnieć, że początkowo z taką konstrukcją tego artykułu nie zgadzał się jeden z największych autorytetów w dziedzinie prawa spadkowego – J. Gwiadomorski. Uznał on bowiem że w art. 1025 § 2 k.c. przyjęto niewłaściwą konstrukcję,

Jest to zupełnie inne, nowe spojrzenie na istotę wymiaru sprawiedliwości, do którego należy rozpatrywanie sporów prawnych, a więc sporów ze stosunku prawnego. Tam, gdzie sporów tych nie ma, możliwa jest rezygnacja z drogi sądowej³³.

Jednocześnie, pomimo próby zrównania notarialnego aktu poświadczenia dziedziczenia z prawomocnym postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, w art. 1025 § 3 k.c. został zamieszczony przepis mówiący o tym, że przeciwko domniemaniu wynikającemu ze stwierdzenia nabycia spadku nie można powoływać się na domniemanie wynikające z zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia. W doktrynie pojawił się pogląd, iż unormowanie to jest niezbędne, bowiem możliwość uchylecia aktu poświadczenia dziedziczenia przez sąd jest ograniczona (por. art. 679 § 4 k.p.c. w zw. z art. 679 § 1 k.p.c.). Podkreślenia wymaga, iż reguła przyjęta w art. 1023 § 3 k.c. znajdzie zastosowanie także wówczas, gdy sąd wyda postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku mimo uprzednio sporządzonego poświadczenia, które zostało zarejestrowane³⁴. Takie rozwiązanie należy jednak poddać krytyce, gdyż uregulowanie to niweczy zrównanie aktu poświadczenia dziedziczenia sporządzonego przez notariusza z prawomocnym stwierdzeniem nabycia spadku stwierdzonym przez sąd. Skoro w wystąpieniu patologicznej, ale jednak możliwej do zaistnienia sytuacji, gdy po jednym spadkodawcy zarówno sąd, jak i notariusz stwierdzą prawo do dziedziczenia różnych spadkodawców, wówczas ci legitymujący się aktem poświadczenia dziedziczenia będą w gorszej sytuacji niż posiadający sądowe stwierdzenie nabycia spadku i to niezależnie, którzy z nich będą mieli do owego spadku faktyczne prawo. Jeżeli prawowici spadkobiercy będą legitymowali się „tylko” aktem poświadczającym dziedziczenie, to i tak będą na „gorszej pozycji” i to oni będą musieli wszczynać procedury obalenia prawomocnego postanowienia sądowego

ponieważ stwierdzenie nabycia spadku nie tworzy żadnego domniemania, które by mogło być obalone. Dążenie do zmiany bądź uchylecia prawomocnego postanowienia o nabyciu spadku nie jest, według J. Gwiazdomorskiego, żadnym obaleniem domniemania, a co najwyżej dążeniem do zniweczenia jego podstawy. Takie zniweczenie podstawy domniemania jest czymś zupełnie odmiennym od obalenia domniemania – J. G w i a z d o m o r s k i, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1967, s. 191.

³³ G. B i e n i e k, *W sprawie nowych uprawnień...*, s. 5.

³⁴ Tamże, s. 11.

i ponosić związane z tym koszty. Natomiast osoby (działające być może nawet w złej wierze) będą mogły „spokojnie” czekać na działania faktycznych spadkobierców i do czasu wyjaśnienia sprawy legitymować się prawomocnym postanowieniem sądu. To nie jedyna nieprawidłowość mogąca wystąpić w związku z tym zapisem. Powróćmy do przykładu spadkobiercy z Wrocławia, który nabył spadek znajdujący się w Lublinie i tam też znajdowało się ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy. Spadkobierca, dowiedziawszy się o otwarciu spadku w Lublinie, udał się do notariusza we Wrocławiu, gdzie oświadczył, że przyjmuje spadek z dobrodziejstwem inwentarza oraz przedłożył niezbędne dokumenty, na podstawie czego notariusz sporządził akt poświadczający jego dziedziczenie. W tym samym czasie nieświadomy powyższych czynności wierzyciel spadkodawcy złożył do sądu wniosek o stwierdzenie, że spadkobierca z Wrocławia nabywa spadek wprost po spadkodawcy z Lublina, uzasadniając swój interes prawny chęcią dochodzenia roszczeń od prawowitego spadkobiercy. Nikt nie sprawdził w rejestrze, czy aby nie został sporządzony akt poświadczenia dziedziczenia (wierzyciel nie zrobił tego, bo nie wiedział, że może, a sąd, – bo nie musiał i nie miał czasu). Sąd spadku wydał postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku wprost. Spadkobierca z Wrocławia wysłał pismo wraz z odpisami aktów notarialnych do sądu w Lublinie, ale poczta zgubiła przesyłkę i postanowienie się uprawomocniło. Spadkobierca ma złożone w terminie w formie aktu notarialnego oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, ma notarialne poświadczenie swojego prawa do dziedziczenia z dobrodziejstwem inwentarza, a pomimo to w świetle unormowania art. 1025 § 3 k.c. nie może z tego korzystać, gdyż wierzyciel jest w posiadaniu sądowego stwierdzenia nabycia spadku wprost przez tegoż spadkobiercę. W tej sytuacji spadkobierca, który dopełnił wszystkich formalności przed notariuszem, aby nabyć spadek, musi stawać przed sądem i podejmować czynności zmierzające tak naprawdę do ponownego stwierdzenia jego praw do spadku (co niewątpliwie w opisywanym przypadku wiązałyby się z poniesieniem kolejnych kosztów związanych z korespondencją z sądem, podróżami na rozprawy sądowe itp.). Z tych właśnie przyczyn rozróżnienie w zakresie możliwości powoływania domniemań wynikające z art. 1025 § k.c. jest błędne. Skoro akt poświadczający dziedziczenie sporządzony u notariusza ma być zrównany z prawomocnym postanowieniem

wydanym przez sąd, to również ich skutki winny być takie same, z tymi samymi prawami i obowiązkami.

Zgodnie z brzmieniem art. 1027 k.c. względem osoby trzeciej, która nie rości sobie prawa do spadku z tytułu dziedziczenia, spadkobierca może udowodnić swoje prawa wynikające z dziedziczenia nie tylko stwierdzeniem nabycia spadku, lecz także zarejestrowanym aktem poświadczenia dziedziczenia. Oczywiście skuteczne uzyskanie jednego z tych dokumentów faktycznie uniemożliwia i czyni zbędnym uzyskanie drugiego z nich. Ponadto rozszerzono ochronę nabywcy w dobrej wierze, gdyż zgodnie z art. 1028 k.c., jeżeli ten, kto uzyskał stwierdzenie nabycia spadku albo poświadczenie dziedziczenia, lecz spadkobiercą nie jest, rozporządza prawem należącym do spadku na rzecz osoby trzeciej, to osoba, na której rzecz rozporządzenie następuje, nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działa w złej wierze. Jest to logicznym następstwem przyjęcia koncepcji, że akt poświadczenia dziedziczenia sporządzony przez notariusza ma mieć taką samą moc prawną jak sądowe postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku.

Uchylenie aktu poświadczającego dziedziczenie

Zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia, na wniosek zainteresowanego, może zostać uchylony przez sąd spadku, jeżeli co do tego samego spadku zostało wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku. Gdyby zaś zostały zarejestrowane dwa lub więcej aktów poświadczenia co do tego samego spadku, to sąd również na wniosek zainteresowanego uchylili je i wyda postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku³⁵. Zawiadamia o tym notariusza, który sporządził uchylony akt, oraz Krajową Radę Notarialną, przesyłając do nich odpisy wydanego orzeczenia. Akt poświadczenia dziedziczenia, podobnie jak prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, może zostać również uchylony na wniosek osoby zainteresowanej, gdy osoba, która uzyskała poświadczenie, nie jest spadkobiercą albo jej udział spadkowy jest inny

³⁵ P. M i g a j, *Wzruszanie prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1360, Prawo i Administracja XXIX; J. S. P i ą t k o w s k i, *System prawa spadkowego*, t. IV: *Prawo spadkowe*, Warszawa-Wrocław 1986, s. 305 i nast.

niż stwierdzony, o ile osoba ta nie była uczestnikiem postępowania o sprzężenie aktu poświadczenia dziedziczenia. Jeżeli zaś ta osoba była uczestnikiem tego postępowania, to żądanie uchylenia może opierać na podstawie, której nie mogła powołać w tym postępowaniu, a wniosek o uchylenie aktu poświadczenia złoży przed upływem roku, w którym uzyskała tę możliwość³⁶.

Poświadczenie dziedziczenia sąd spadku uchyła z urzędu, wówczas gdyby dotyczyło spadku po osobie uznanej za zmarłą lub której zgon został stwierdzony postanowieniem sądu, a potem postanowienie zostało uchylone. Również sąd uchyli z urzędu akt poświadczający dziedziczenie, gdy wskutek prawomocnego zatwierdzenia przez sąd uchylenia się od oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ulegnie zmianie krąg spadkobierców, co do których wydano poświadczenie dziedziczenia.

Zakończenie

Wprowadzenie alternatywy możliwości poświadczenia praw spadkowych przed notariuszem, w sytuacji braku konfliktu pomiędzy spadkobiercami, należy ocenić pozytywnie. Możliwość szybkiego uzyskania poświadczenia dziedziczenia oraz dopuszczalność przeprowadzenia czynności przed dowolnym notariuszem na terenie Rzeczypospolitej, bez względu na to, gdzie ostatnio zamieszkiwał spadkodawca, są niewątpliwymi atutami tego uregulowania. Mając na uwadze, że notariusz wykonuje zawód zaufania publicznego, nie dziwi również rozwiązanie przyrównania aktów poświadczających dziedziczenie do prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku.

W związku z powyższym niezrozumiałą i niestety stawiającą na gorszej pozycji akt poświadczenia dziedziczenia jest regulacja zawarta w art. 1025 § 3 k.c. Skoro zamierzeniem ustawodawcy było zrównanie aktu poświadczenia dziedziczenia z prawomocnym postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, to powinno się to odbyć na każdej płaszczyźnie, również tej dotyczącej skutków i domniemań. Takie uregulowanie wymuszałoby podejmowanie działań przez osoby, które poprzez obalenie wadliwie wydanego aktu bądź postanowienia wywodziłyby dla siebie określone

³⁶ G. Bieniek, *W sprawie nowych uprawnień...*, s. 9.

skutki prawne. Zaś obecna regulacja prawna, w przypadku wystąpienia sytuacji wydania zarówno aktu poświadczającego dziedziczenie, jak i prawomocnego postanowienia sądowego, wymusza podejmowanie dalszych działań prawnych zawsze przez osoby wskazane w akcie poświadczenia dziedziczenia, niezależnie od tego, kto jest faktycznym spadkobiercą. W praktyce nie można wykluczyć przecież sytuacji, że niespadekobierca, który podstępnie uzyskał postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, nie będzie dążył do uchylecia wadliwego orzeczenia, a wręcz przeciwnie – będzie się na nie powoływał wszędzie tam, gdzie przyniesie mu to korzyści. Takie rozwiązanie należy poddać krytyce, gdyż nie zawsze gwarantuje ono ochronę prawną tym, którzy jej naprawdę potrzebują. Należy więc postulować wykreślenie feralnego przepisu z ustawy.

Również nie bez znaczenia są tutaj kwestie techniczne. Zobligowanie notariuszy do stworzenia ogólnopolskiego rejestru aktów poświadczenia dziedziczenia jest sukcesem połowicznym. Nawet najbardziej skrupulatne prowadzenie takiego rejestru nie uchroni praktyki przed nieprawidłowościami opisanymi powyżej, zwłaszcza że sędziowie nie mają ustawowego obowiązku sprawdzania czy w stosunku do danego spadkodawcy nie został już zarejestrowany notarialny akt poświadczenia dziedziczenia. Ustawowe nałożenie na sędziów takiego obowiązku oraz zobligowanie sądów do stworzenia i prowadzenia rejestru kompatybilnego z tym, który funkcjonuje dla notariatu, spowoduje pełne wykorzystanie tych systemów w praktyce i zrówna omawiane instytucje.